

Olykor nagy magabiztossággal állítunk dolgokat, mintha pontos és szakszerű ismeretekkel rendelkeznénk. Van úgy, hogy ez tévedés, ami abból ered, hogy az adott pillanatban valamit éppen így vagy úgy érzünk, tartunk kívánatosnak.

Gorgiász egy különös görög bölcs. Azt állította, hogy semmi sincs, és ha volna is valami, arról nem lehetne közléseket megfogalmazni. De ha mégis

lehetne, azok érthetetlenek lennének. Úgy tudni, száznégyszázöt évig élt (az ókorban). Látásmódja és hosszú élete kölcsönös bizonyíték.

SZEMBEN 3 A LEÁLDOZÓ NAPPAL

Nem tudom, mi a zen, de néha mintha sejteném. A zen arra való, mondta Daisetz Teitaro Suzuki mester, hogy életünk előre haladtával is megőrizzük ép elménket.

Sokat foglalkoztatott Bach művészetének egy-egy területe, ezen belül is a szóló vonós hangszerekre írt művek fűgái: a hegedű szólószonáták három fűgája, továbbá az ötödik, c-moll csellószvit prelűdiuma. Ezek a darabok sok szempontból rendhagyóak. A cselló és a hegedű alapjában véve egyszólamú hangszer, ennek ellenére Bach többszólamú műveket írt ezen instrumentumokra. A fűgaforma minimálisan háromszólamú. Bach egy szál hegedű illetve cselló számára írt efféle alkotásokat. Mindig nagyon vonzott ez a

feloldhatatlan ellentmondás. A tanítás folyamán is gyakran próbáltam elemezni e tételeket. Olyan csodák ezek, melyekkel igen keveset tudtunk kezdeni. Egy német hölgy, Helga Thoene, aki a dortmundi Robert Schumann Musik Hochschule tanára volt, egy életemen át foglalkozott Bach hegedű 4 szólószonátaival és partitáival. Írt is több zseniális tanulmányt, amelyek később könyv formájában is megjelentek. Nem ismertem ezeket a szövegeket, sem Helga Thoene gondolatait, így egész más oldalról közelítettem a művekhez. Zeneszerzői szemmel szedtem szét, és raktam össze a fűgákat, miközben döbbenetes dolgok derültek ki. Nagyon sok párhuzam látszott kirajzolódni Helga Thoene később megismert felfedezései és általam tapasztalt jelenségek között.

A lényeg az, hogy tulajdonképpen nem is a zenével kell annyira foglalkozni, hanem azzal, amiből a zene – úgy mond – előjön. Ez a megközelítés a művészet többi ágára is igaz. Számomra az ún. szakmaiság illúzió, hamis vízió. Sok részletet kitűnően megközelít, ám a lényegyet elfedi. A közmegegyezés helyénvalónak tekinti a kiokoskodott kategóriákat, ebből kiindulva az a látszat, hogy pontosan értelmezzük a jelenségeket.

Úgy három és fél évtizeddel ezelőtt írtam egy darabot, *A rejtőző Földhöz* címmel. (Meggjegyzem, már az is homályos, hogy én írtam. Ugyanis ki az az én, mi az, hogy írni, és mi az, hogy darab? Ugyanis, ha én írtam a darabot, az fabatkát sem ér, ha meg nem én írtam volna...)

A mű írása közben érdekes jelenségre lettem figyelmes.

Valójában a létrejövő zeneművet sokféle más médium segítségével is meg lehet jeleníteni. Lehetséges létrehozni képzőművészeti alkotásként vagy a szobrászat területén, sőt akár némajáték, vagy színházi előadás formájában is. Az esszencia az, hogy minden átváltozhat: az egyik dologból a másikká. Tehát az alak és a forma éppen csak az aktuális „hordozón” olyan, amilyen, de erről megfelelő módszerek birtokában bármikor át lehet „helyezni” egy másik hordozóra.

Egyszer volt egy csodálatos tapasztalatom és látomásom. Egy tavaszi napon sétáltam az utcán, valahol Angyalföldön. Arrafelé elég sok fa, bokor akad az út mentén. Harsogó tavasz volt. Megláttam egy különös kinézetű bokrot, amelyen virágfürtök pompáztak csodálatos elrendezésben. Az a gondolatom támadt, hogy a fürtök formáját és rendjét is hangokká lehetne alakítani, le lehet írni a zene nyelvén, csak ehhez találni kell egy kód-szisztémát. Döbbenetes lenne hallani azt, amit az ember ilyenkor csak lát. De az átkódolás (véleményem szerint) nem történhet pszichésen, az érzelem síkján, hanem csak egy magasabb szinten, mérnöki-művészi megközelítés formájában.

A konklúzió: minden forma összetett, és minden összetett forma további formák részét képezi. Ha valamely forma szétesik, valamely más formához lesz hasonló, oda tartozónak néz ki. Ez minden, ember által felfogható síkon így történik, ezért az átváltozás folyamatos és állandó.

5

Kisbéren, ahol gyerekkoromban éltem, volt egy kis könyvesbolt. Egy alkalommal, amikor bementem vásárolni valami apróságot, megláttam J. S. Bach – Bartók által kiadott – *Das Wohltemperierte Klavier* című művének két kötetét. Akkor még alig volt fogalmam arról, hogy mi is ez. Négy évvel később, amikor már többet tudtam a dologról, jártam újra a boltban. Érdeklődésem tárgya még mindig ott hevert a polcon. De mégsem ez a pillanat lett a meghatározó, hanem az, amikor igazán először találkoztam Bach zenéjével. Emlékszem ősz volt, szeptember vége, még nyitva volt a verandaajtó, éppen vacsoráztam. 1961-et írtunk. Apám az esti híreket hallgatta, mint mindig. Szokása volt, hogyha azok véget értek, rögtön lekapcsolta a rádiót. Hogy-hogy nem, azon az estén elfelejtette elzárni a készüléket. Ekkor a bemondó közölte, hogy a Zeneakadémiáról lesz koncertközvetítés. Bach 3. D-dúr zenekari szvitje következik. Apám nyúlt, hogy kikapcsolja a készüléket, de anyámnál kikönyörögtem, hogy legalább ezt az egyet, ezt az egy művet hadd hallgathassam meg lefekvés előtt. Ez a zenekari szvit ún. világi zene, amely a vonósok mellett három trombitát, timpanit és két oboát foglalkoztat. Csendben, meghatódva hallgattam a nem mindennapi zenét. Másnap reggel, ébredés után már tudtam, hogy zenész leszek. A bachi magatartás és később a fúga-műfaj megismerése egy életre meghatározta szemléletemet.

Új Forrás 2013/5 – Szemben a Leáldozó Nappal

Még volt szerencsém végignézni egy több száz emberből álló, hűsvéti körmenetet. Gyerekként különös volt számomra: az egyszerre csendben térdeplők látványa. Ha a templomban tartózkodtunk, akkor általában félrehúzódtam, legtöbbször a kóruson, az orgona oldalánál találtam helyet.

Ha az embernek az a szerencse jutott osztályrészéül, hogy a Bach utáni időkben él, érdemes olykor-olykor átzongorázni egy-egy darabját. Ilyenkor átlépünk egy idő feletti – bizonyos értelemben bölcsességnek tekinthető – állapotba, ahol az érzelmek más fénytörésben látszanak, mint a napi életben. Azt csodálom Bachban, hogy képes volt a legmagasabb fokú intellektust, a legmagasabb értelmén túlit eggyé varázsolni az érzelmvilággal. Mindebből új minőség, „vegület” jött létre. Olyan, amelynek minden egyes részecskéjével minden pillanatban el tud számolni, hiszen a bachi hangok egy meghatározott struktúrát alkotnak, mégis, újra meg újra belehalunk és megszületünk.

Azok a fuga-szerkezetek, amelyek a h-moll misében előfordulnak – gondolok itt többek között a Kyrie első és második fúgájára, vagy az ötszólamú Confi-teor-fúgára a Credóból, amelybe a régi gregorián dallam is beleszövődik -, megdöbbenőek. Amikor tizenkilenc éves, fiatal akadémista voltam, az első mű, amelyben, mint basszus-szólamot éneklő kórista részt vehettem, az éppen a h-moll mise volt, amelyet Vásárhelyi Zoli bácsi dirigált. Megélni ezt a „drámát”, nagyobb és döntőbb hatásúnak bizonyult, mint maga az oktatás. Bach ezzel a darabbal hosszú időn át foglalkozott, hangjaiba üzeneteket rejtve. Ezt meg lehet fejteni, és meg lehet élni. A szakirodalmat ezzel kapcsolatban nem érdemes bújni, elég a hangokra figyelni és hallgatni azokat egészen addig, amíg képes rá az ember. A mai kornak van egy szomorú rö-geszméje: határtalan igény a dokumentációra, és ennek minden áron való megvalósítására. A mértéktelen, fékevesztett adatmentés nem más, mint a teljes bizalomvesztés. A ma embere fölösleges munkát végez csak azért, mert képtelen önmagában bízni.

1970-71-ben átjátszottam Bach összes orgonadarabját zongorán. (Olykor sikerült orgonához is jutnom.) Bach csembalóra írt fúgáit, ha vonósnégyesre alkalmazod, akkor az éppúgy működik, vagy még rajzosabb, mint az eredeti billentyűs hangszereken. Nem beszélve arról, ha azokat, amik énekelhetők, így szólaltatjuk meg, gyönyörűek. Bizonyos prelúdiumokkal is meg lehet ezt csinálni. És ott vannak a különös harmonizálásokkal teli korálok is! Erről jut eszembe, hogy a huszadik század hegedűversenyei közül négyet tartok fontosnak, kiemelkedőnek: Bartók 2. hegedűversenyét, valamint Stravinsky, Berg és Ligeti azonos műfajú darabjait. Bartóké abban az értelemben hagyományos, hogy háromtétéles, kadenciával. Ellenben az I. és a III. tétel egymás variánsa, és ilyen szempontból nem megszokott a nagyforma. Stravinskyé már négytétéles, kadencia sincs benne, ezért a hegedűművész nem tud kel-lőképpen villogni, ám nagyon nehéz, ritkán is adják elő. Berg hegedűverse-nye (alcíme: *Egy angyal emlékére*) sem hagyományos, hiszen csak kéttétéles.

De az I. tételben található egy – egymástól elkülönített – lassabb és gyorsabb, a II. tételben pedig egy gyorsabb, majd egy lassabb szakasz. A II. tétel második részében egyszer csak megjelenik egy Bach-korál, az Es ist genug (az O Ewigkeit du Donnerwort című kantátából), amelynek érdekes a dallama (a zenei szaknyelv lédnek nevezi). A korálban található bonyolult és csodálatos harmonizálásokat Berg mintegy idézetként használja, egy az egyben beemeli hegedűversenyébe. Berg hangszerelési technikája különleges: az említett korált három klarinét és basszusklarinét szólaltatja meg. Ez a hangzásegyüttes majdhogynem tökéletesen adja vissza a Bach-korabeli Silbermann-orgonák hangszínét. Ligeti öttételes műve szintén kuriózum, és sokrétű, ellenállhatatlan remeklés. Az említett négy hegedűverseny szerzői mellett meg kell még említenem Anton Webernt, akinek egyedi látásmódja ellenállhatatlanul vonzott.

Új Forrás 2013/5 – Szemben a leáldozó Nappal

Bach zenéjének megismerése utat nyitott számomra visszafelé az időben. Felejthetetlen élmény Heinrich Isaac munkája. A Choralis Constantinus hatalmas méretű, a mise nem állandó részeit megzenésítő monumentális vállalkozás, a polifon zene egyik betetőzése. Itt megint vissza kell kanyarodnom Webernhez, hiszen ő volt az, aki az első kötet kritikai kiadását doktori disszertációként elvégezte. Így a huszadik századi zeneszerzők közül éppen Webern lett az, aki segített nekem a nyomozásban. Ekkor találtam rá Johannes Ockeghemre és még sok más, számomra nagyjelentőségű szerzőre. Később következett Palestrina, aki lenyűgözött nyugalmával, felhők nélküli, végtelen, kék egével. Palestrina zenéjének hallgatása után igen nehéz tovább létezni, ismételten járni-kelni a világban. Nem szeretnék megfeledezni John Dunstable-ról sem, akinek már vagy harminc éve forgatom a kottáit.

Az 1300-as évekből közel került hozzám Phillip De Vitry, az Ars Nova jeles képviselője, emblemikus személyiség, korának egyik legnagyobb zeneszerzője, költője és filozófusa. Alig maradt fenn valami a zeneműveiből, sőt még az sem bizonyítható teljes mértékben, hogy azok tőle származnak. Különös alakja a tizennegyedik századnak. Innentől pedig már egyszerű volt megtennem az utolsó lépést Perotinusig és Leoninusig, majd a messzi múltat a mával összekötő gregoriánig.

Johannes Ockeghem volt az, aki feltalálta azt az eljárásmódot, hogy miként legyen megállás – zárlat – a műben úgy, hogy a mozgás érzete folyamatos maradjon. Ilyen értelemben van is zárlat, meg nincs is. A zene pedig így egy tökéletes állapotnak, a végtelenség megtapasztalásának kifejezője.

Két módon teszek különbséget a zenék között: vannak a táncon, a testmozgáson alapuló zenék, és van az absztrakt zene, amely inkább egy belső elképzelésen, vízióan alapszik. A tánczenében – a térben való emberi mozgásnak megfelelően – mindig vannak valamiféle súlyok, súlypontok, függőleges tagolódások. Az időbeliséghez ennek más a viszonya. Persze, ezt is lehetséges úgy művelni, hogy átrendeződessen valami mássá. A hatalmas áramlatú, absztrakt zene lényege pedig a szemlélődés. Ez utóbbira jó példák Thomas Tallis művei, vagy a proporciós kánon legnagyobb mestere, Pierre De La Rue. Ezek a szerzők – technikai megoldásaikkal egyetemben – szinte pótolhatatlanok. Robert Carvernek van egy tízszólamú miséje (*Dum sacrum mysterium*), ami – bizonyos értelemben – akár a zene végét is jelenthetné számomra, hiszen a reneszánsz kori, skót szerző olyan megoldásokkal él, hogy az ember csak ámuldozik. Képtelenség tökéletesebbet alkotni. Ennek a szellemi vonalnak a továbbélése a jóval későbbi szerzőknél is megtalálható. Például Liszt 1860 után írt műveit is nagyrészt ide sorolnám. Utolsó két és fél évtizedének alkotásai nagyon jól elkülönülnek a többitől, ha nem is éles a határ. Nekem a tizenkilencedik századot leginkább ez a Liszt jelenti. Hiszen kései zenéje az említett kor egyik legfontosabb szellemi üzenetét hordozza. Ebben az időszakában Liszt annyira más, annyira különbözik mindenkitől, annyira egyéni, hogy senki nem érhet a nyomába. Mikor ezeket a műveket hallgattam, olyan élményt nyújtottak, amit a delphoi jósdában történetekhez

lehetne csak hasonlítani, hiszen a darabokban rejltő tiszta igazsággal és őszinteséggel kellett szembesülnöm. Sajnos, a mai zeneszerető közönség ezekről tudomást sem vesz, de nincs is min csodálkozni, hiszen korunk koncertélete rendkívül beszűkült. A világ még nem érett meg arra, hogy felfedezze magának a magas fokú szemlélődésnek és áhítatos meditációnak e páratlan remekműveit. A mester gyakran mondogatta is tanítványainak: ezeket ne játsszátok, nem lesz velük sikereitek. A mai napig nem sok változott ebben a tekintetben. Akadt egy különleges, kevéssé elismert szerző, Erik Satie, aki éppen Liszt eme

kései, „érzékeny” zenéjének, szemléletének folytatója. Sokan mondják róla, hogy persze, Satie humoros meg érdekes, ilyen meg olyan, szép színekkel dolgozik, de ne vegyük túl komolyan. Noha éppen ő az, aki Liszt ezen darabjainak ismerete nélkül képes volt fiatalon olyan műveket alkotni, amelyek kétségtávol kapcsolódnak a nagy előd újfajta törekvéseihez. 9
(Az élete végén nyomorban élő) Satie előszeretettel tanulmányozza a régi korokat: a középkort és az ókort, például a krétai kultúrát. Ez az ismeret műveiben is lecsapódik. És az igazán nagy dolgok itt kezdődnek.

Van a fizikai léten túl egy nem fizikai lét, egy megfoghatatlan és örök, ez a forrása mindennek, innen fakad a zene is. És igazából egyes-egyedül ez számít. Hivatkozni is csak erre érdemes. Innen meríthet mindenki, aki a régi kultúrák szellemét óhajtja megismerni. Mindent megtalálhat ott, beleértve most már Satie és Liszt említett műveit is, amelyeket képtelenség a szokványos módon besorolni. Akit ez az időn túliság valóban elragad, az utána paradox módon örökre a végtelen szabadság „fogságába” kerül.

Számomra az európai zene megszakítatlan hagyománya Haydnal fejeződik be.

Annak ellenére, hogy Haydnt szeretik összemenni Mozarttal, az utóbbi szerző művészete már másik világ. Az előbbi, korunkban kevésbé népszerű, egyes művei csak részben, de operái teljességgel feledettek. Valamiért nem felelnek meg a divat szokásrendjének. Ebben a téves megítélésben – véleményem szerint – nagy szerepet játszanak a dramaturgiáról ma vallott nézetek. Itt említeném Berlioz Trójaiak című gigantikus operáját, ami gyakorlatilag „nincs a pályán”. Valahogy nem lehet elhelyezni a művet sem Verdihez, sem Wagnerhez képest, noha ez utóbbiak operáinak a legtöbbjét majdhogynem mindenhol játsszák a nagyvilágban.

Gyerekkoromban a legtöbb időt a természetben töltöttem. Ligetek közt, fák alatt, patak mellett, ahol hegy és sík találkozik, a Bakony északnyugati lejtőinek a végénél. Elrejtöztem, belemerültem a természet végtelen zsidóságába, a létezés furcsa csendjébe.

A halál természetes. Ezt már korán így tapasztaltam. A faluban mindig akadt születés és halál. Általában ősszel és tavasszal történt a legtöbb temetés. Olyankor mentünk ministrálni, vagy a templomtoronyba harangozni. Lestünk kifelé a toronyból, és amikor láttuk, hogy odaér a menet a koporsóval a sírgödörhöz, akkor kezdtük a harangozást.

Nemrég jártam Ausztriában, Rohrauban, ahol Haydn született. Onnan Raidingba-Doborjánba utaztam, ahol Liszt látta meg a napvilágot. Az ő szülőháza még mindig áll. Haydné már nem, de a helyén mai is ott áll egy régi parasztház. Liszt apja, Liszt Ádám, maga is zenészkedett Kismartonban, az Esterházy herceg szolgálatában, zenekarának tagjaként. Ott

10

gyakran találkozott és beszélgetett Haydnnal. Megrendülve jártam végig a Haydn-múzeumot, és hasonló érzések kerítették hatalmukba, mint mikor Johann Sebastian Bach sírjánál időztünk. Ők nagyon sokban rokonok. Nem stílári értelemben, hanem szemlélet szempontjából. Haydnt Bachhal együtt említem. Ugyanaz a tökély és egység jellemzi a művészetüket. Egy angol kollegám, Paul Merrick, aki többek között Liszt-kutató, azt mondta: a „hivatalos álláspont” szerint Haydn legjelentősebb művei a szimfóniái és a vonósnégyesek. Ennek ellenére ő úgy véli, ez nem fedí a valóságot, ugyanis Haydn műségei még az említett darabjainál is jelentősebbek. Egyetértek.

Itt emlékezzünk meg Joseph Haydn testvéréről, Michaelról, aki szintén kiváló zeneszerző és templomi orgonista volt, többek között Salzburgban és Nagyváradon tevékenykedett. Méltatlanul elfeledték.

A születés és a halál bármennyire is hétköznapi és triviális, vagy csak azzá lett az idők során, mindig olyan, mint a hajnal a napkeltével, és az alkonyat a napnyugtával. Soha nem tudod megenni. Soha nem tudod még egyszer ugyanolyannak látni. Mégis mindkettőben – születésben és halálban, vagyis napkeltében és napnyugtában – van valami, ami sohasem az *ott és most*-nak az anyagi síkját mutatja, hanem mindig az időtlent.

A születés utáni első levegővétel nem más, mint egy felsíró hang, ami eddig nem létezett, és amikor a tudó hirtelen felvállalja szerepét a mellüregben, elkezdődik egy sors.

Néhány éve Párizsban jártam. Ha csak tehettem, minden reggel elmentem a Notre-Dame-ba, és ott töltöttem el a nap egy részét. Ha az ember besétál a főbejáraton át az épületbe, elérkezik a kereszthajóhoz. Ha megáll a kereszthajó és a főhajó metszéspontjában, akkor három rózsablakot lát egyszerre: a főbejárat fölött elhelyezkedőt és kettőt a kereszthajók külső szélénél. Eldöntöttem, hogy ha legközelebb újra eljutok a Notre-Dame-ba, viszek magammal egy pokrócot is, és lefekszem ezen a helyen a kőpadlóra, hogy újra érezzem azt a csöndet, amelyet legutoljára gyermekkoromban éltem át otthon a természetben. Ilyenkor megnyílik a múlt, és jelené válik. A jelen pillanata pedig jövővé lesz, és egyszer csak azt veszem észre, hogy sehol sem vagyok: sem a jelenben, sem a múltban, sem a jövőben. Mert nincs hol, és nincs mikor. Elveszíted a viszonyulási pontot, a koordinátákat. Se mélység, se magasság. Mindezt egy furcsa érzés követi: annak az érzése, hogy noha éppen semmi sincs, még bármi lehetséges. És megrendítő. Olyan tudatállapot, mint amikor több évtizedes bolyongás után egyszer csak hazaérsz. Hazaérsz, és ugyanúgy ott találsz azt az embert, akít évtizedekkel korábban is mérhetetlenül szerettél. Ma is ott van, te pedig most is szereted.

11

A hegyek közt járunk. Erre nem vezetnek utak, menetrend sincs. Sehol senki. Csak a domborzat karéja. Ahogy szép lassan beleolvad a bíbor alkonyat téli fényébe. Egy pálos kolostor elhagyatott romja mered ki a föld jeges kérgéből.

A magyar gregorián fontos gyűjteményei Esztergomhoz kötődnek. Az esztergomihoz hasonló vallási központoknak fontos szerepük volt az egyházi zene szempontjából. Ez szigorúan egyszólamú zene, amelyet klerikusok műveltek. A magyar történelem különös alakulása folytán szakrális zenénk nagy része elveszett. Az elmúlás és a széthullás jegyeit titokzatosan magukon viselik a megmaradt művek. Azt, hogy sok minden előkerült, és letisztódott, legnagyobbreszt tanártársamnak, Dobszay Lászlónak köszönhetjük.

Csak nagyon kevesen hallgatnak ma gregoriánt. Az unalmasnak titulált egyszólamú egyházi énekek „mozdulatlansága” azonban csak látszólagos. A víz felülete egyenletes, még olyankor is a változatlanságot sugározza, amikor hullámszik vagy vibrál.

A „mozdulatlan” gregorián egy érdekes sajátossággal rendelkezik: ha valaki ezt az elsőre egyöntetűnek tetsző felületet fel tudja magában „törni”, és mint egy úszó, képes a felület alá merülni, akkor hihetetlen sokféleséggel találja magát szemben. Az egymást követő hangok csoportosítása, tagolása által számos megközelítés lehetséges.

A mai hallgatóság ezzel szemben túl könnyű, nem képes alámerülésre, inkább egy hőlégballonhoz hasonlít, ami ha süllyed, gyorsan bekapcsolják a melegítést, könnyítenek rajta. Ezért aztán értetlenség övezi a zene világának ezt a részét.

12

Minden ember egyik fő kérdése, hogy alkalmazkodjon-e az általános elvárásokhoz, vagy járja a maga útját. Aki a maga útját választja, az nem lesz kifejezetten szerencsés az életben (ez még Assisi Szent Ferencnek sem sikerült). Őket gyorsan és leleményesen eltávolítja és kiiktatja a többség, mert vesélyt jelentenek, még a végén összezavarják a „fennálló világrendet”. A mai társadalom azt sugallja, hogy szegénynek lenni szegény: a szegénység annak a bizonyítéka, hogy alkalmatlan vagy, ezért aztán nem is osztanak neked a javakból, hiszen semmi olyat nem tudsz, amire a többségnek „szüksége” volna.

Mindennek van időbeli folyamata, még a káposztagyagulásnak is. De a zenének csak akkor lesz, ha elkezdik játszani. Sokszor a megfoghatatlan dolgok, ilyen a zene is, fenn tudnak maradni. A lejegyzett kotta is egy csoda, ami olyasmit közöl, ami nem nyelvi, és túl van a logikusan kifejezhetőn, s mégis csak töredékes lehet.

Párás levegő. Felhők vonulása. Aztán a légi folyosóban néhány gép, ami elhúzza fejünk felett. Az ember már régóta nem kedveli a föld mélyét, a barlangokat.

A csöndről igen nehéz értekezni vagy filozófiai dolgozatokat írni. Nem is teszik.

Pascalnak igaza volt: a tudás gömbjét minél nagyobbra fújjuk föl, annál nagyobb lesz a felszíne, amely a nem tudhatóval, a nem tudottal érintkezik.

Ezek után lehet, hogy jobban járunk, ha úgy teszünk, mint a kutya: csóváljuk a farkunkat – miután enni kaptunk, gyorsan távozzunk.

Kutyákról szokás mondani: van neki gazdája.

Bár, ha a kutya már nem olyan fiatal, és sose volt gazdája, akkor igen nehéz a helyzete, mert később már összeférhetetlenné válik.

Ez az emberrel is valahogy így történik. Neki is gazdára kell találnia. Ehhez azonban azzá kell válnia, aki már nem csupán a hagyományosnak tekinthető érzékszerveivel érzel, tud és lát, hanem a lelkével. Hiszen végső soron a saját gazdája önnönmagának, amit bizonyos hinduk önvalónak neveznek.

Legtöbb, amit tehetünk, az a hallgatás.

Aki hallgat, azzal két dolgot lehet kezdeni: vagy agyoncsapni, vagy hallgatni rá.

Az emberben állandóan zaj van, ezt a zajt a gondolatok keltik, amelyek egy zsúfolt nagyvárosra hasonlítanak. 13

Akik éltek a hegyek között, sok kivételes pillanatnak lehettek szemtanúi. Az alkony egy különös óra: egy olyan időszakasz, amelyben sok minden megtörténik. Minden embernek van olyan napszaka, amihez léte legmélyével kötődik.

Van olyan szél, ami az enyém, és van olyan, ami nem.

Egy alkonyati szélfuvallat élménye sokszor napokig megmarad bennem: a fényjáték, ami ilyenkor az égen és a földön látható, aztán az erdő párájának ezernyi színe.

Elég, ha csak a változást figyeled.

A téli fán egy fakopáncs dolgozik. Akár egy csembalón, úgy kopog, muzsikál a senkinek a semmiről.

Bach zenéjének van egy alapvibrációja, ami tulajdonképpen nem más, mint egy folytonos pulzálás, ami közel áll az emberben meglévő ritmikus folyamatokhoz. A mester rendelkezik egy olyan formaalkotó készséggel, ami páratlan a maga nemében. Ebben a tudásban csak a középkori zeneszerzők hasonlatosak.

Bizonyos műveinek hallgatása közben nem is annyira a barokk kor forma-, hangulat- és érzélemvilága vizionálódik, hanem inkább a középkoré. Hiszen a léleknek is van egy belső tere. És ez Bachnál gótikus.

A felhők pártaszerű csíkjai. A kontúrokon még átragyog a fény. Megszólal egy távoli falu harangja. A falombok mögött, a messzeségben látni a sárgás-vörös korongot, ahogy egyre lejjebb és lejjebb ereszkedik. A madarak nyugtalanok. A feszültség tapintható a térben.

Hegyek közt járunk. Alkonyodik. Ez a legerősebb pillanat. Képzeld el negyvennyolc zenészt, hogy amikor a napkorong alsó pereme eléri a látóhatár szélét, akkor elkezdnek játszani ebben az üres, csendillatú térben. Amikor a napkorong felső része eltűnik, akkor véget is ér a muzsika, és beáramlik a végtelenség csöndje.

Csak egyetlen dologhoz ragaszkodj: az önmagadban megélhető mindenentúlihoz, mert a térnek és időnek nincs meghatározó szerepe.

14 Élni – a világon mindennél nehezebb. Azon töprengeni, hogy: mi lesz velem, mit fogok enni, mit fogok inni, mi történik, ha megöregszem? Valójában az embereknek nem halál-, hanem életfélelmük van. A halál kérdésével – voltaképpen – soha nem is foglalkoznak.

Mindenkinek megvan a maga életküldetése, amit teljesítenie kell, de a szabadsága is arra, hogy eltérjen ettől. Emiatt aztán rendre más történik, mint aminek történnie kellene. Ebből alakul az az összevisszaság, zavar, amelyből végül katasztrófák következnek be egyes embercsoportok életében. Össze-zavarják a saját sorsukat, és mivel ezt tömegesen teszik, óhatatlanul végzetessé válik.

A műveltségét fitogtató ember genetikailag is beavatkozik a természet életébe. Teszi ezt annak ellenére, hogy fogalma sincs arról, mibe ütötte az orrát, hiszen a teljes összefüggés-láncolatot nem ismeri, önmagát kiiktatni az élet rendjéből – mintha erre törekedne. Mivel ezek a beavatkozások mindig valamilyen önző indítékból történnek, egy konkrét cél elérése érdekében, kudarcra vannak ítélve. Így még most sem ismerszik fel a legfontosabb, hogy: a világnak nincsen célja, ez egy hatalmas „játék”, itt nem győzni vagy veszíteni kell, pusztán csak létezni.

A tudás illúzió. A butaság is az. Mindent el kellene felejteni. Az írást is. Csak a legszükségesebb dolgokra érdemes figyelni, de ezt a mai világ nem akarja, ezért örökre boldogtalan.

Pio atya szerint nyolcszáz év távlatából Assisi Szent Ferenc egyik legnagyobb érdeme az, hogy még ma is akadnak olyan személyek, akik az ő nyomdokain haladva barátnak akarnak állni.

Nemrég Padovában jártam, ahol alkalmam nyílt meglátogatni a ferences rendi Pádoui Szent Antal mauzóleumát a bazilikában. Ma is sokan felkeresik. Jönnek az emberek, megérintik a különös erejű kőkoporsót, és elmondják kívánságaikat, kéréseiket. Közben tapasztalhattam, hogyan szellemül át a zárándokok arca. Olyankor – ha másokhoz nem is – legalább önmagukhoz őszinték. Ha csak egy rövid ideig, ha csak egy pillanatra, de ott és akkor mindenki egyformává válik ebben az őszinteségben.

Nincs olyan körülmény, nincs olyan szituáció vagy viszonylat, amely alkalmas ne volna arra, hogy szellemi síkon előbbre jussunk. Sokan csak várják a megfelelő feltételeket arra gondolva, hogy egyszer majd csak eljön. De az ilyen ember úgy jár, mint Kafka főhőse a törvény kapujában. Évtizedekig ott ül az ajtó előtt, várja, hogy bemehessen, de az ór állandóan ijesztgeti, 15 félelmet és szorongást kelt benne. A hős tanácsstalanná válik, nem merészel többé próbálkozni, inkább várakozik. Lassan mindent fölél, amit magával hozott. Már haldoklik, amikor összeszedi utolsó erejét, csodálkozva az őrré néz, és megkérdezi, hogy ha mindenki a törvény felé igyekszik, akkor az hogyan lehetséges, hogy amióta csak itt van, évtizedek óta ezen a helyen, rajta kívül senki más nem kért bebocsátást? Az őr – hogy a haldokló is hallhassa – ordítva utána szól: ezt a kaput, ezt a bejáratot csak neked nyitották, ezért most megyek és bezárom!

Ha az elvárásoktól és emberi szándékoktól távol élsz, akkor a magányosság és a szélre sodródás jut osztályrészedül. A puszta lét igazsága: egy belégzés, egy kilégzés. Ez a történet eleje és a történet vége.

**(Dukay Barnabás gondolatait lejegyezte és szerkesztette: Szegedi-Szabó Béla.
A fotókat Túri Géza készítette.)**

